

Zahradníci v Lednicko-valtickém areálu a jejich vliv na podobu zahradních úprav na přelomu 18. a 19. století

Lenka KŘESADLOVÁ

ANOTACE: Článek se podrobněji věnuje knížecím zahradníkům působícím v Lednicko-valtickém areálu na přelomu 18. a 19. století, u nichž lze v archivních dokumentech či literatuře vysledovat přímou účast na kompozičních změnách ve spravovaných zahradách.

Úvod

Při popisu historických zahrad a parků je zatím pozornost věnována především velkým jménům architektů a stavitelů. Badatelsky a publikačně jsou často opomíjeni zahradníci, jejichž každodenní práce byla nezbytná pro existenci tohoto živého uměleckého díla. Zatímco architekti byli často nájímáni pouze na vytvoření příslušného návrhu, zahradníci, stálí zaměstnanci majitele, bývali jeho realizátory a také autory aktuálních detailů v zahradě. Ti nejnadanější se mohli stát i tzv. uměleckými zahradníky a sami navrhovat nové zahradní kompozice,¹ a tím významně ovlivnit vzhled svěřené zahrady. Stopu jejich působení můžeme vysledovat i v tak prestižním objektu, jako je Lednicko-valtický areál (dále LVA). Tento areál se z hlediska studia jednotlivých aspektů vývoje zahradního umění jeví jako ideální objekt, protože se vyvíjel kontinuálně několik stovek let pod taktovkou jediného vysoce postaveného šlechtického rodu, který svůj mocenský význam vtěloval do podoby svých voluptuárních objektů. Navíc se skládá ze dvou objektů šlechtických sídel, kterým byla historicky dána odlišná funkce – rezidenční sídlo (Valtice) a letní sídlo (Lednice) –, dále jejich zahrad a kultivované krajiny.

Sledované období přelomu 18. a 19. století lze nazvat zlatou érou, kdy se v lichtenštejnských službách potkala řada vyhraněných osobností a po umělecké i hospodářské stránce zde docházelo k velké konjunktuře v mnoha oblastech, jako bylo ovocnářství, školkařství, lesní hospodářství a samozřejmě zde byla realizována architektonická tvorba na vrcholné úrovni. Za každou z těchto složek se skrývají výjimeční lidé, kteří svými znalostmi a schopnostmi k tomuto rozmachu přispěli. Ne vždy jim však je v literatuře věnována zasloužená pozornost.

1

Zdroje informací

Přestože řada publikací za uplynulých 200 let přinášela informace o Lednicko-valtickém areálu, jen málokdy byla jejich podrobnost taková, aby se věnovaly právě i osobnostem zámeckých zahradníků.² Tyto údaje lze nalézt nejčastěji v absolventských pracích studentů univerzit jak na rakouské, tak na české straně. Ale i v této oblasti se situace postupně mění. Zatímco v knize z roku 2012³ lze najít jména knížecích zahradníků alespoň v textu, v medailoncích významných osob pro LVA ovšem ještě chybí, v knize z roku 2015⁴ se již zahradníci objevují ve společnosti ostatních tvůrců, kteří přímo ovlivňovali vzhled zahradních i krajinných úprav.⁵

Řadu detailů dokreslujících dobovou praxi při úpravě a následné péči o okolí sledovaných šlechtických sídel obsahují poměrně dobře dochované a z větší části badatelům přístupné archivální písemné i obrazové povahy uchované v lichtenštejnském archivu ve

Obr. 1. Valtice, úprava před zahradním průčelím zámku.

Foto: Lenka Křesadlová, 2016.

■ Poznámky

1 Označení „zahradní architekt“ se až do druhé poloviny 19. století příliš neužívalo. Bylo vyhrazeno pro stavební architekty, z nichž mnozí vytvářeli také návrhy zahrad.

2 Výjimky budou uvedeny dále v poznámkovém aparátu jako zdroje.

3 Pavel Zatloukal (ed.) – Přemysl Krejčířík – Ondřej Zatloukal, *Lednicko-valtický areál*, Praha 2012.

4 Přemysl Krejčířík et al., *Dřeviny zámeckého parku v Lednici*, Brno 2015.

5 Tyto medailony vycházely především z údajů uvedených v zatím nepublikované disertační práci autorky: Lenka Křesadlová, *Použití rostlin a zahradnická praxe v jednotlivých etapách vývoje zahradního umění na panstvích knížecího rodu Liechtensteinů, analýza a interpretace archivních materiálů* (disertační práce), Ústav biotechniky zeleně ZF MZLU, Lednice 2006.

2

Obr. 2. Lednice, pohled z Minaretu na zámek přes centrální rybník s ostrovy. Foto: Lenka Křesadlová, 2003.

Obr. 3. Lednice, pohled od zámku na Minaret. Foto: Lenka Křesadlová, 2016.

3

Vídni – Das Hausarchiv der Regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein (HAL).⁶ Byl studován fond Korrespondenz der Hofkanzlei (Korespondence Dvorské kanceláře), konkrétně části (kartony) G3 – Garten in Eisgrub (Zahrada v Lednici) obsahující dokumenty z let 1790–1820, G4 – Garten in Feldsberg (Zahrada ve Valticích) obsahující dokumenty z let 1790–1810, A6 – Amerikanische Forsthölser (Americké lesní dřeviny) obsahující dokumenty z let 1805–1809, H12 – Garten in Rossau (Zahrada v Rossau) obsahující dokumenty z let 1700–1915 a karton č. 1210, především složka o kuchyňských zahradách na panstvích Lednice a Valtice, obsahující dokumenty z let 1790–1805. Dalším zdrojem informací jsou fondy Moravského zemského archivu (MZA). Zde se jedná především o fondy: F 63 – Velkostatek Lednice, F 94 – Velkostatek Valtice. Ve fondech velkostatků se nacházejí především archiválie z 19. a počátku 20. století. Ke zničení starších dokumentů došlo pravděpodobně při sloučení obou velkostatků v jeden celek.⁷

Úpravy LVA ve sledovaném období

Přelom 18. a 19. století je obdobím, kdy byly původně formálně koncipované zahradní úpravy v LVA postupně proměňovány v zahrady inspirované anglickým krajinářským parkem. Tento proces započal pravděpodobně již za knížete Františka Josefa (1726–1781), který udržoval přátelské styky mimo jiné s A. E. Mitrovským,

jehož inovativní zahradu na okraji Brna upravoval inženýr Karel Rudzinský (1751–1819), pracující později na lichtenštejnských panstvích, a s Charlesem Josephem de Ligne, svobodným zednářem, významným diplomatem, přítelem J. J. Rousseaua a příznivcem Voltaira.⁸ Na prvních změnách v tomto duchu se mohl podílet architekt Isidor Marcel Amandus Canevale (1730–1786), jmenovaný roku 1768 „dohlížitelem“ nad knížecími zahradami. V Lednici došlo k velkému zjednodušení pravidelné zahrady před budovou zámku a aleje spojily tzv. francouzskou část zahrady s oborou. V intenzivním přetváření zahrady i celého areálu pokračoval kníže Alois I. Josef (1759–1805). Canevale byl potvrzen ve své funkci hlavního dozorce nad všemi knížecími domy a zahradami a před svou smrtí v roce 1786 ještě vypracoval projekt na úpravu zahrady. Ten však nebyl realizován pro svou „nepraktičnost“. V Lednici se následně objevuje architekt Karel Rudzinský, Josef Meissl st. (1730–1790) a po něm jeho synovec Josef Hardtmuth (1758–1816). V 90. letech se v zahradě intenzivně pracovalo. Plán z roku 1799 zachytil kompozici spojující prvky klasicistní úpravy a motivy anglo-čínskému stylu. Plocha zahrady, protkaná alejemi a průseky, byla doplněna množstvím zahradních staveb, které ve valné většině tvořily závěry hlavních os „lednické hvězdy“. V jejím středu byl v roce 1794 postaven nový zahradní pavilon – Chrám slunce. V roce 1802 zorganizoval kníže pět let trvající expedici do Severní Ameriky s cílem získat semena dřevin pro nově založené školy.

Nástupcem Aloise Josefa se stal jeho jen o rok mladší bratr Jan I. Josef (1760–1836). Jeho životní filozofie a nazírání na svět však by-

ly velmi odlišné, „hloubavého filosofa“ vystřídal „přímochař, rozhodný voják“. Myšlenku na radikální změnu podoby lednické zahrady Jan Josef pravděpodobně rozvíjel již před rokem 1805, protože po získání postu knížete přišly změny velmi rychle. J. Hardtmuth ve funkci stavebního architekta a Bernhard Petri (1767–1853), toho času lichtenštejnský hospodářský rada, spojili své síly a v relativně krátkém čase vytvořili naprosto novou krajinářskou zahradu. Jejím ústředním motivem se stal velký rybník s ostrovy, zpřístupněný okružní cestou a četnými mosty. Na hlavní ose se v hladině rybníka odrážel minaret a kompozice zahrnovala další zahradní stavby. Petri odešel z knížecích služeb v roce 1808 a Hardtmuth v roce 1812.

Přelom 18. a 19. století byl významný i pro vývoj valtické zahrady. Po úpravách podle plánu inženýra Rudzinského zůstala část přímo před zámkem stále formální, ale část za příkopem se dočkala dílčích změn v krajinářském duchu. Návrh na nové uspořádání celé zahrady pak vyhotovil B. Petri již roku 1800, ale reali-

■ Poznámky

6 Oficiální plná citace: LIECHTENSTEIN. The Princely Collections, Hausarchiv der Regierenden Fürsten von und zu Liechtenstein, zkráceně HAL. Řada autorů pracujících s těmito prameny používá také zkratku HALW pro upřesnění místa uložení konkrétních archiválií, protože archiv má část fondů deponovanou ve Vídni (Wien) a část ve Vaduzu.

7 Např. v roce 1884 bylo spáleno pět vozů písemností týkajících se velkostatků Lednice.

8 Pavel Zatloukal, *Příběhy dlouhého století*, Olomouc 2003, s. 48.

Obr. 4. Valtice, vyobrazení části formální zahrady z roku 1793. Walter Lack, *Ein Garten für die Ewigkeit, Der Codex Liechtenstein*, Bern 2003, s. 196.

zován byl až po roce 1805.⁹ Další desetiletí 19. století přinesla především zrušení původního hradního příkopu, jehož zaklenutím vznikl sklep.

V tomto období byla také nejintenzivněji kultivována okolní krajina. Celý proces započal již na přelomu 14. a 15. století, kdy došlo ke zřízení soustavy lednických rybníků. Následující 17. a 18. století se poté neslo v duchu barokního protkávání krajiny alejemi a úpravou lesních porostů. Středobodem nových úprav krajiny se staly Valtice jako hlavní rodové sídlo. Na konci 18. století začaly být v krajině budovány drobné stavby, jednou z prvních byl zámček Belveder u Valtic (1802), určený k chovu bažantů a jiných ptáků. Nejvelkorysejší stopu zde zanechal kníže Jan I. Josef. Do krajiny v okolí Lednice a Valtic nechal vložit množství krásných a zároveň účelných staveb dle projektů J. Hardtmutha, převážně s funkcí zázemí pro lov. Byl postaven Lovecký zámček (1806), Janův hrad (1810), Nový dvůr (1810), záměčky Pohansko a Lány (1812), Dianin chrám (1812) a Památník otci a bratřím (1817). Podle projektů Josepha Kornhäusera (1782–1860) byly dále zbudovány Rybníční zámček (1816), Apollónův chrám (1819) a Katzeldorfský salet (1819), jehož stavbu dokončil další knížecí architekt F. Engel, autor Chrámu tří Grácií (1825) a kruhového saletu u Nového dvora (1820). O autorství projektu Hraničního záměčku, postaveného v roce 1827, se stále vede odborná diskuse. Společně s výstavbou saletů bylo parkově upraveno i jejich okolí a břehy lednických rybníků. Vytvořený obraz ideální krajiny spojující estetickou funkci s možností loveckého využití i vzorového hospodářského využívání prezentuje rod zakladatelů již dvě staletí.

Zahradníci

První zahradník, v jehož profesním životopise lze vysledovat možný významnější vliv na kompozici úprav v LVA, byl Johann Franz Lolla, příslušník zahradnické rodiny, která zde pravděpodobně působila ve třech generacích.

Johann Franz Lolla (?–1803) v roce své smrti zastával funkci záměckého zahradníka ve Valticích (Schlossgärtner in Feldsberg). Studované archiválie dokumentují posledních deset let jeho služby u Lichtenštejnů. Z roku 1793 se dochovala zpráva o tom, že byla valtická zahrada za mostem rozšiřována a upravována v krajinářském duchu. V nové části zahrady byly vysazovány stromy i keře a založeno množství cestiček. Návrh této úpravy měl zpracovat

4

inženýr Karel Rudzinsky, který při tom vycházel z již dříve předloženého plánu pana Lolly.¹⁰

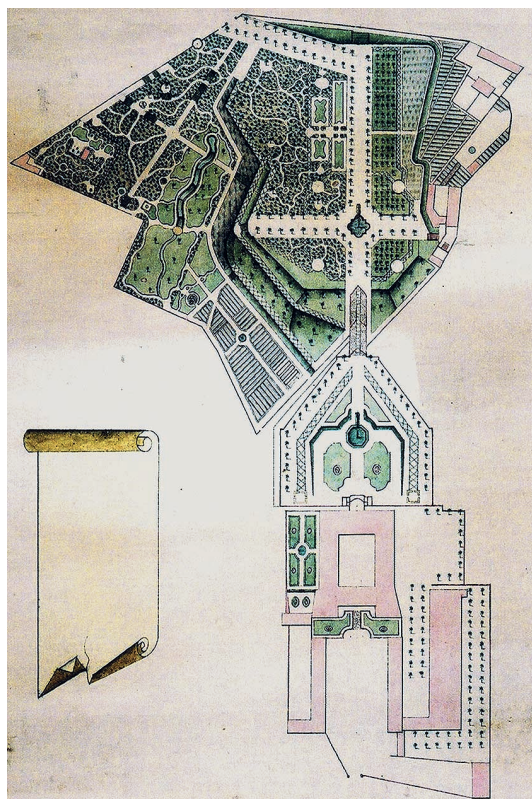
Dochoval se nedatovaný a nesignovaný půdorysný plán valtické zahrady,¹¹ kde je ještě jasně čitelná osnova barokní kompozice, která je však již „narušována“ vkládáním úprav s nepravidelně vedenou cestní sítí. Plán nebyl dokončen, pole určené pro legendu zůstalo prázdné. Nelze říci, zda se jedná o zachycení reálného stavu zahrady; mohlo by také jít o výše zmíněný návrh čekající na realizaci. Nicméně by jej bylo možné časově zařadit právě do 90. let 18. století. Posun oproti baroknímu stavu je zde patrný v části za mostem, a to

■ Poznámky

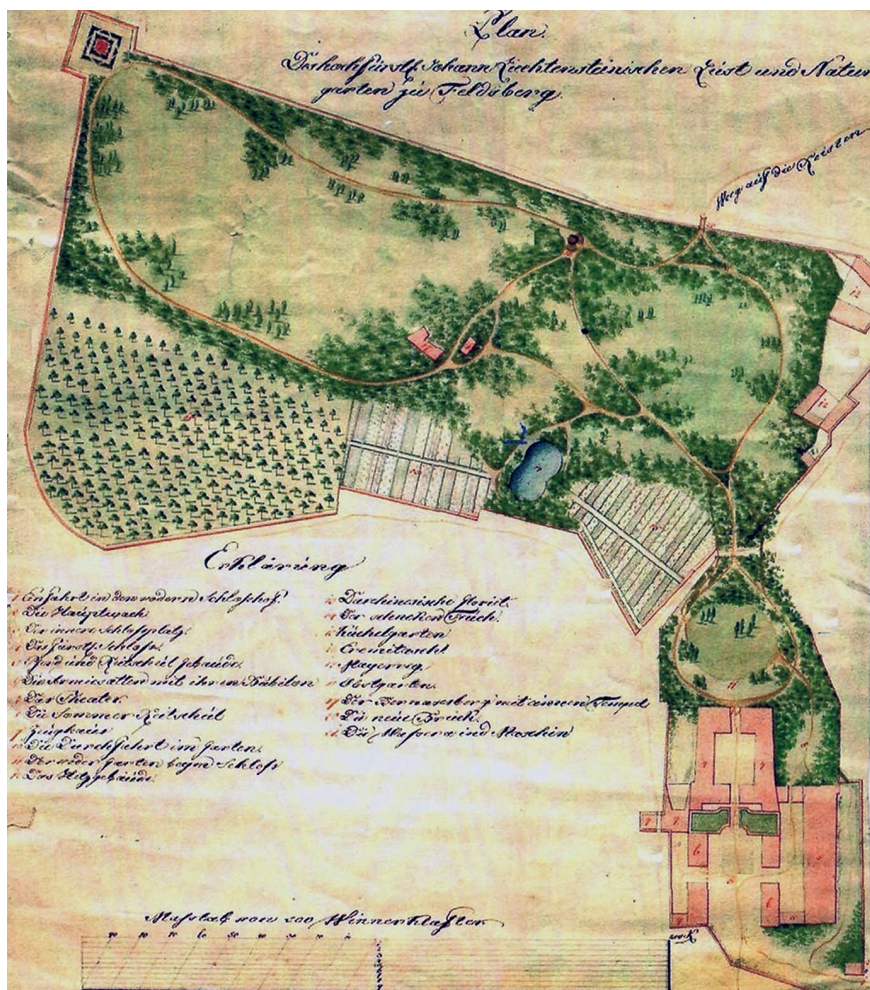
9 Tuto skutečnost dokládá i článek uveřejněný v roce 1804 v periodiku *Patriotisches Tageblatt*. Zde je zahrada ve Valticích popisována jako zčásti francouzská se střihanými ploty, květinami a sochami a zčásti anglická s loukami, zastíněnými pěšinami, kvetoucími keři, květinami a ovocným sadem. Zdeněk Novák, *Zámecká zahrada*, in: Emil Kordiovský (ed.), *Město Valtice*, Brno 2001, s. 104–113, cit. s. 108.

10 HAL, f. Hofkanzlei, sign. G4, dopis ze dne 7. 8. 1793.

11 Zdeněk Novák et al., *Zahrada Evropy. Osudy zahradního umění na Moravě pohledem 21. století*, Praha 2017, s. 184.

5

6

Obr. 5. Náčrt valtické zahrady z přelomu 18. a 19. století, autor neznámý. Podle Novák et al. (pozn. 11), s. 184.

Obr. 6. Plán nových úprav valtické zahrady od B. Petriho z roku 1805. Podle Přemysl Krejčířík, *Zámecký park ve Valticích*, 2005, nepublikováno.

především na úrovni menších kompozičních jednotek – „zahradních pokojů“ –, kam jsou vkládány složitě se vinoucí cestičky a netvarované vegetační prvky. Takový rozsah změn by mohl pocházet právě z pera inženýra znalého aktuálních zahradních trendů, či uměleckého zahradníka, který se o aktuální dění také zajímal a jeho nejvlastnějším vyjadřovacím prostředkem byla práce s rostlinami, jejich umělecké seskupování na základě vzhledových vlastností a nároků na prostředí. Architekt s úkolem přetvořit zahradu dle aktuální módy by pravděpodobně postupoval komplexněji, radikálněji a asi i v hrubším měřítku. Je to pouze spekulace, ale stav zachycený na plánu přibližně odpovídá popsaným změnám, ke kterým mělo v roce 1793 dojít. V této provizorní podobě zahrada nezůstala dlouho, již z roku 1800 pochází plán B. Petriho na přeměnu celé zahrady v krajinářském stylu. Byl sice realizován až

po roce 1805, ale necelé dvě desítky let, kdy mohla existovat Rudzinským a Lollou stvořená zahrada, lze v životě zahrady s několika setletou historií opravdu označit za pouhou epizodu.

Jinak Lolla pracoval jako zahradník s mnoha rozdílnými povinnostmi. Kromě péče o rostlinstvo v zámecké zahradě a o nově vysazované aleje v okolní krajině mu byly občas ukládány i méně běžné úkoly: „Byly přivezeny zlaté a barevné rybičky z Ausbergu a Lolla má na ně dohlédnout. Sřezávat se mají ve skleněných lahvičkách, v kterých se mění voda; chovat se mají ve středně hlubokém bazénu. Zahradníci na ně mají dávat pozor a krmit je chlebem.“ V roce 1800 se pod jeho vedením v zahradě na své budoucí povolání připravovali také dva učni: „Niže podepsaný vede v současné době dva zahradní učedníky, kteří dostávají zimní plat jen 12 krejcarů denně včetně nedělí a svátků, ale protože stouply ceny všeho, prosím o navýšení na 15 krejcarů denně stejně jako v létě. Lolla 1800.“¹² Mezi Lollovými učiteli patřil i budoucí „dvorní“ lichtenštejnský zahradník P. Prohaska. Dle soupisu knížecích zaměstnanců z roku 1803¹³ pracovalo ve valtické zahradě pod Lollovým vedením 10 zaměstnanců. Byl mezi nimi pravděpodobně i jeho syn Franz

Lolla ml. (?), který toho roku po otcově smrti převzal na dva roky správu valtické zahrady. V roce 1805 byl přeložen jako vrchní pomocník do Lednice. Roku 1808 pracoval již opět ve Valticích, kde rozšiřoval ovocnou zahradu.¹⁴ Zde informace o F. Lollovi ml. v dostupných archíváliích končí. Zahradníkem v knížecích službách byl také další jeho příbuzný, pravděpodobně dědeček, Josef Lolla (?), působící v roce 1776 v Lednici.¹⁵

Rok 1803 byl rokem úmrtí dalšího velmi důležitého knížecího zahradníka s vlivem na podobu zámecké zahrady v Lednici, Ignaze Holleho. Ignaz Holle (?–1803) měl být do knížecích služeb přijat v roce 1773 a zůstal v nich až do své

■ Poznámky

¹² HAL, f. Hofkanzlei, sign. G4, dopisy ze dne 14. 3. 1793 a 24. 9. 1800.

¹³ *Schematismus des regierenden hochfürstlichen Hauses von und zu Liechtenstein*, Vaduz in Schwaben 1803, s. 47.

¹⁴ HAL, f. Hofkanzlei, sign. G4, dopisy ze dne 15. 3. 1803 a 19. 5. 1805.

¹⁵ Michael Witzany, *Marktgemeinde Eisgrub, Band II.*, Eisgrub 1901, s. 350.

smrti v roce 1803, tedy celých 30 let.¹⁶ Michael Witzany¹⁷ jej mezi zahradníky uvádí již od roku 1764. Kdyby byl tento údaj pravdivý, strávil by Holle v knížecích službách 39 let. Mohl se podílet již na předpokládaných klasicistních úpravách zahrady v Lednici v 70. letech 18. století, ale především se musel těšit velké důvěře Aloise I. Josefa, který mu svěřil úkol vypracovat spolu s Ing. Rotmaierem plán na přebudování a rozšíření zahrad v Lednici. První úpravy zahrady podle Holleho návrhů se měly provádět již v roce 1792. V roce 1794 poškodila zahradu velká povodeň a poté došlo k vytvoření dalších návrhů zahradních úprav: „*Ve staré zahradě měla být vytvořena nová Lustgarten, kterou navrhl Pan Holle*“ (1795).¹⁸ Holle je autorem plánu zahrady z roku 1799, který již zobrazuje novou podobu s prvky ve stylu *jardin anglo-chinois*. Tuto informaci potvrzuje také tištěný průvodce z roku 1839, kde jsou jako autoři zahradních úprav realizovaných za knížete Aloise I. Josefa uvedeni právě Holle společně s J. Hardtmuthem.¹⁹ Dosud byl nalezen pouze plán z roku 1799, žádné další Holleho přípravné návrhy či terénní náčrtky nejsou k dispozici. Zatímco architekti v té době většinou vytvořili návrh, ale jeho realizací byl pověřen někdo jiný a autor maximálně prováděl občasnou kontrolu, Holleho práce mohla být systematická, opírající se o výbornou znalost místních podmínek. Z drobných poznámek v archiváliích vyplývá, že kníže sám se o stav zahrady aktivně zajímal a předkládal návrhy na její vylepšení, které mohl zahradník Holleho schopností téměř okamžitě realizovat v potřebné kvalitě. Mezi knížetem a jeho zahradníkem mohla fungovat podobná důvěra, jaká ho pojila s architektem J. Hardtmuthem. Vnímání svých nejbližších spolupracovníků v umělecké tvorbě spíše jako partnerů než jako podřízených by bylo možné označit za povahový rys knížete Aloise I. Josefa.

Představme si informace dochované v archivních dokumentech o budování zahrady v době působení Ignaze Holleho podrobněji. Roku 1790 vyslovil kníže přání přetvořit starou Lednickou hvězdu na okrasnou zahradu anglického typu (Naturgarten). Na jeho popud vytvořil Holle roku 1792 plán nové úpravy,²⁰ v roce 1793 se začalo s pracemi v zahradě. Na konci roku 1794 navrhl Holle další rozšíření zahrady, které bylo schváleno a realizace byla podpořena 10 000 zlatými (na rok 1795). Hlavní cesty v zahradě se osazovaly 240 ks kaštanovníků a 341 ks topolů. Roku 1797 čekalo všechny stromy, které nebyly potřebné do alejí a překážely projektu nové zahrady, porážení a spotřeba na dřevo. U Gotického letohrádku bylo vysazeno šest jedlí přivezených z Adamova a mostky přes řeku měly zdůrazňovat převládající

vrby. Kaštanovníky vysazené v hlavní aleji nahradily toho roku topoly. Do porostů v zahradě bylo v roce 1798 vysazeno 44 ks osik (Aspen), 34 ks bříz (Kehrn), 676 ks olší (Ehrln), 510 ks jedlí (Tannen), 58 ks lip (Linden), 512 ks dubů (Eichen), 369 ks ? (Klözer) a 136 ks ? (Kilten).²¹ Významné místo měly v nové úpravě také ovocné dřeviny. Roku 1800 byla k novému zahradnímu pavilonu (Lusthaus) v lednické zahradě vysazena dvouřadá alej ovocných stromů. Dále se v Naturgarten vysadilo dalších 6 700 ks ovocných stromů, ale ani to nebylo považováno za dostatečné množství, jak dokládá knížecí doporučení z 1. prosince 1800, aby „*na velkých tabulích (plochách) přírodní zahrady v Lednici bylo vysazeno mnoho ovocných stromů, neboť stromy v tomto prostoru jsou chráněny před severními větry a dávají předpoklad nejpůvodnějších výnosů po všechna léta*“.²² Na přelomu století rostly v zahradě dřeviny převážně domácích druhů, což se však mělo záhy změnit: „*pod vedením Holleho, v přírodní neboli anglické zahradě místo doposud rostoucích keřů a stromů domácích obecných druhů dřevin, budou postupně vysazovány různé nejlepší severoamerické lesní a zahradní stromy, lesní a zahradní keře. Protože v Liefkově plantáži dřevin z nejzávažnějších severoamerických druhů stromů a keřů, jejichž semena a rostliny byly před třemi lety získány z Wörlitz a ze zahrad Schönbrunn, jsou už ode všech druhů k dispozici vzrostlé exempláře, mohli bychom začít uskutečňovat tento návrh už příští jaro*“.²³ Bylo počítáno s tím, že se zahrada v Lednici stane hlavním místem, kde budou v budoucnu ze stromů získávána semena pro další množení. Výsadbu dřevin měl na starosti zahradník Liefka, Holle určoval místa a počet vysazovaných stromů. Dle nařízení knížete z roku 1801 neměly být žádné exotické dřeviny vysazovány do lesů, dokud nebudou dokončeny výsadby exotických dřevin v lednické a valtické zahradě. V roce 1803 bylo na přání knížete založeno v lednické zahradě velké arboretum s exotickými, lesními a ovocnými dřevinami ze všech koutů světa. Sazenice pro výsadbu měl vypěstovat Liefka ve školce. Zahradník Holle měl zajistit úpravy v Naturgarten tak, aby je mohl Liefka osadit několika tisíci nízkých a středně vysokých stromků zimního ovoce té nejlepší kvality. Kníže nebyl s novými výsadbami zcela spokojen, a proto měla být nově založená ovocná zahrada smíšená s lesními dřevinami co nejdříve doplněna o dalších 8 000 ks stromků nejchutnějších odrůd jablek ze školky v kuchyňské zahradě.²⁴ Zachovaly se seznamy exotických dřevin vysazených do lednické Naturgarten z let 1800–1806. V této etapě formování zahrady našlo na její ploše uplatnění 95 různých taxonů dřevin v celko-

vém počtu 220 977 ks.²⁵ Po započtení dalších několika desítek tisíc ovocných stromů šlo o úctyhodné množství mladých výsadeb, které potřebovaly náležitou péči. V tomto směru nelze opomenout ani přibližně 800 rostlin citrusů, které se nacházely v zámecké oranžerii. V roce 1790 zde bylo sklizeno 17 895 ks plodů citrusů a v roce 1798 už 18 450 ks.²⁶ Již na plánu z roku 1789 jsou před oranžerií znázorněny také pěstitry pro ananasy. Tyto údaje ukazují, jak významnou roli hrály při zahradních úpravách té doby hospodářské aspekty. Užitek a krása musely jít ruku v ruce. I proto bylo důležité, aby autorem a realizátorem úprav byla osobnost, která měla o potřebách rostlin hluboké znalosti, tedy zahradník.

Ignaz Holle je v soupisu knížecích zaměstnanců z roku 1803 uváděn jako *Lust und Orangerie Gärtner in Eisgrub* (okrasný zahradník a zahradník pro oranžerii v Lednici). Jeho podřízeným byl již vícekrát zmíněný Ignaz Liefka, *Küche und Plantage Gärtner* (kuchyňský zahradník a zahradník pro školku), 6 tovaryšů a 6 zahradnických pomocníků. Lze předpokládat, že jako v jiných zahradách měl k dispozici také nádeníky najímané dle aktuální potřeby.

Autor medailonky z roku 1815²⁷ označil Ignaze Holleho jako architekta, ale podle všech podkladů se jednalo o velmi schopného uměleckého zahradníka, pro nějž byla projekční činnost pouze jednou z mnoha dovedností uplatněných během dlouhé služby. Ta bohužel skončila smrtelným úrazem. V té době šlo o muže vyššího věku, protože se již nějakou dobu uvažovalo, kdo jej ve funkci nahradí.

■ Poznámky

¹⁶ Stefan Körner, *Die Gärten des Fürsten Alois I. von Liechtenstein in Eisgrub, Feldsberg und Wien* (diplomová práce), Freie Universität Berlin, Berlin 2004, s. 32.

¹⁷ Witzany (pozn. 15), s. 350.

¹⁸ HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3, dopis ze dne 17. 1. 1795.

¹⁹ Adolph Schmidl, *Ausflug auf der Kaiser Ferdinand's Nordbahn, von Wien über Wagram, Gänserndorf und Lundenburg in die reizenden Gegenden von Feldsberg und Eisgrub; mit der Schilderung aller dortigen Sehenswürdigkeiten*, Wien 1839, s. 34.

²⁰ Tento plán zatím nebyl nalezen.

²¹ HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3, dopisy ze dne 2. 12. 1794, 17. 1. 1795, 4. 12. 1796 a 4. 12. 1797.

²² HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3, dopis ze dne 1. 12. 1800.

²³ HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3, dopis ze dne 1. 6. 1803.

²⁴ HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3, dopisy ze dne 8. 9. 1801 a 20. 12. 1804.

²⁵ HAL, f. Hofkanzlei, sign. A6, dopis a seznam z roku 1807.

²⁶ HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3, seznamy plodů sklizených v lednické oranžerii z let 1790 a 1798.

²⁷ Krejčířik et al. (pozn. 4), s. 12.

7

8

Obr. 7. Plán (mapa) lednické zámecké zahrady od K. Rudzinského z roku 1789. Podle Novák et al. (pozn. 11), s. 145.

Obr. 8. Plán (mapa) lednické zámecké zahrady od I. Holleho z roku 1799. Podle Novák et al. (pozn. 11), s. 188.

„Holleho zahrada“ měla také pouze krátké trvání a dala by se opět nazvat pouhou epizodou, nicméně se jednalo již o komplexní dílo a máme ho díky Holleho vlastnímu plánu dobře zdokumentováno. Změna oproti předchozímu, o deset let staršímu plánu je opravdu výrazná. Kdyby nebyla tato zahrada záhy radikálně proměněna, mohla jako důstojný celek fungovat řadu let.²⁸

Obdobně univerzální osobností jako Holle byl pravděpodobně i jeho nástupce, již vícekrát zmíněný Ignaz Liefka (?).²⁹ Do této funkce jej doporučil Theobald Wallaschek Edler von Walberg, lichtenštejnský hospodářský rada³⁰:

„Vinou smrtelného úrazu zahradníka lednické oranžerie Holleho vznikla potřeba kvůli obstarávání oranžerie co nejdříve učinit rozhodnutí. Mezi knížecími zahradnickými místy je místo lednického zahradníka v oranžerii jedno z nejdůležitějších, které vyžaduje známého, spolehlivého a v zahradnických věcech nejvýše znalého člověka, pokud nechceme s oranžerií

propadnout zpět do časů zahradníka Lumaga. Podle vysvědčení všech c. k. vídeňských dvorních zahradníků a knížecího dvorního zahradníka v Dessau H. Schocha je nynější kuchyňský a plantážní zahradník Liefka určitě takový člověk, který má pro takové místo potřebné vlastnosti. V množení ovocných stromů, stejně jako na důležité lesní plantáži v Lednici vykonal práci nad všechna očekávání, za kterou ho Vaše Výsost už tolikrát pochválila. Podepsaný hospodářský rada už častěji Vaší Výsosti navrhoval, v případě smrti Holleho, na panství Lednice spojit místa zahradníka oranžerie, kuchyně a plantáží, aby nevznikala mezi dvěma zahradníky zaměstnanými v tomtéž místě nevyhnutelná nevěřivost. Aniž bych předcházet rozhodnutí Vaší Výsosti a návrhu knížecí kanceláře kvůli obsazení tohoto místa, mám jen čest tu zveřejnit své mínění, že knížecím službám by bylo velmi užitečné jmenovat Liefku vrchním dvorním zahradníkem a přitom mu svěřit i hlavní řízení a dohled nad lednickou oranžerií, velkou přírodní zahradou, kuchyňskou zahradou, plantáží u Dyje a na Charvátově louce s přidělením v Lednici už zaměstnaných 6 zahradních tovaryšů, nádeníků, dvou hlídačů na plantáži, což všechno nebude vázáno žádnými novými výlohami (...) Konec konců Liefka se seznámil

s celou správou knížecích zahrad a už začal zlepšovat a činit změny. Zná poměry v lednických zahradách, je schopen jednat s každým, i s hospodářským úřadem, a je mistrem zahradnictví. Jeho doposud vynikající a znalé služební nadšení, jeho cesty do zahraničí, jeho šikovnost v zajišťování všech plantážních prací mluví zcela pro něj, takže Vaše Výsost si v tomto oboru nemůže nikoho lepšího přát a nyní teprve dostane příležitost ve Wörlitz získané znalosti vrátit knížecímu domu a velkou lednickou přírodní zahradu přebudovat na velkou plantáž exotických zahradních, lesních rostlin a užitkových ovocných stromů. Ve Vídni 1. 3. 1803 Walberg.“³¹

■ Poznámky

²⁸ Nechme zatím stranou úvahy, že I. Holle mohl pouze dotvářet existující plány I. Canevaleho či dokonce D. Girarda, které zatím nejsou podloženy konkrétními důkazy.

²⁹ Psaní Liefkova jména není zcela jednotné, někteří největší autoři jej nazývají Liska nebo Lieska. Ve studovaných dobových tištěných materiálech je vždy uváděn s „f“. Sám se podepisoval jako Liefka, ale v psané formě je někdy obtížné písmena „f“ a „s“ rozlišit.

³⁰ Theobald Wallaschek Edler von Walberg (1750–1834), od roku 1791 lichtenštejnský hospodářský rada.

³¹ HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3, dopis ze dne 1. 3. 1803.

Doporučení padlo na úrodnou půdu, protože již 8. 3. 1803 přišlo Liefkovo jmenování: „*Tímto je dáváno na vědomí, že Jeho Výsost dosavadního kuchyňského a plantážového zahradníka Josefa Liefku jmenovala dvorním zahradníkem na panství Lednice a jemu svěřila vrchní dohled a vedení knížecí lednické oranžerie, všech skleníků, tamní velké přírodní zahrady, louky u Dyje a Charvátovy louky, velkých plantáží exotických lesních a zahradních dřevin, ovocné školky, potom u Feldsbergu vedle aleje založené zahrady Bellvedere. Také mu dává k dispozici rytmistra pro všechny veřejné záležitosti. Fr. v. Hamerley z knížecí Alohovy Lichtenštejnské kanceláře.*“³² K jeho podřízeným patřil vrchní pomocník s rodinou, první, druhý a třetí okrasný zahradník, tovaryši a první až šestý kuchyňský tovaryš. Po smrti J. F. Lolly v témže roce převzal Liefka vrchní správu i nad zahradou ve Valticích.

Jaké byly jeho dosavadní zahradnické zkušenosti? Liefka se vyučil pravděpodobně u Franze Boose ve vídeňském Schönbrunnu.³³ Ve studovaných archivních materiálech se poprvé objevuje v roce 1797, kdy na něho vrchní knížecí lichtenštejnský hospodářský rada von Lövenau směřoval dotaz týkající se pěstování citrusů v oranžerii. Dle odpovědi lze říci, že se jednalo o již zkušeného zahradníka. V následujícím roce byl vyslán na roční „stáž“ do školek ve Wörlitz, kde se měl zdokonalit v pěstování cizokrajných rostlin. Zde se ho ujal vrchní zahradník Johann George Schot.³⁴ Hned po Liefkově návratu v roce 1799 v Lednici vznikly nové školky pro pěstování exotických rostlin. Potom dohlížel na zakládání školek na dalších lichtenštejnských panstvích (Moravská Třebová, Kostelec nad Černými lesy, Šternberk, Ždánice³⁵), na výsadbu dřevin do lesů a zaučoval lesnický personál: „*Liefka o tom ale musí být obzvláště pravidelně zpravován, protože do lesů panství Eisgrub, Feldsberg, Rabensburg a Lundenburg přesazuje do volné přírody s knížecími hajnými severoamerické lesní dřeviny z pěstíren ve vídeňských, lednických a feldsberských zahradách hned jak je to po dosažení 3 let možné, podle ve Wörlitzu naučené metody (...) Leden 1801.*“³⁶ Při získávání semen a nových rostlin využíval především svého osobního přátelství s Franzem Boosem působícím v císařských zahradách ve Vídni, s Johannem Georgem Schotem ze školky Wörlitz-Dessau, s Albertem Klewitzem ze zahrady Georgenhausu u Dessau i Heinrichem Erichem ze školky v Harbke u Hannoveru.

Dne 21. března 1799 byl zahradník Liefka vyznamenán knížetem za dobrou službu a pěstování ovocných stromů: „*Minulý kníže [Alois I. Josef] mu umožnil cestovat po celé říši (Ho-*

landsko, Francie, Itálie, Anglie), kde si [Liefka] obstaral matečnice ovocných dřevin pro lednické školky. Při práci využíval informace z pomologie Duhaml d' Monso vydané roku 1783 a systematicky se seznamoval s výsledky činnosti pomologů v celé Evropě. Devatenáct let pozoroval odrůdy vinné révy ve všech zemích a provinciích Německa, aby zjistil, co je nejlepší.“³⁷

Kníže Alois I. Josef zemřel 24. března 1805, ale jeho nástupce Jan I. Josef se správě zděděných panství začal intenzivněji věnovat až v roce 1806. Již v roce 1807 došlo k výrazným změnám zahradnického personálu v LVA. Dne 1. 3. 1807 byl vrchním zahradníkem v Lednici jmenován Ulrich Herreich a Liefka byl přesunut na méně prestižní místo zámeckého zahradníka ve Valticích: „*1. 3. tohoto roku byl dvorní zahradník Liefka přesídlen z Lednice do Valtic. Vystřídal ho bývalý valtický zahradník Herreich; Liefka má zajistit pěstování domácích i cizích lesních dřevin v lesích i voluturních zahradách se stejnou pečlivostí jako v Lednici. Bude mu přestěhována část rostlin z kuchyňské zahrady, bude mít velkou lesní školu a z ní bude dodávat sazenice do lednické Naturgarten; ve Valticích je k dispozici mnoho ploch pro pěstování (...) Ve Valticích mají být zřízeny pěstírny za 1 000 zl, Liefka se může dále věnovat svým vědeckým pokusům a prodeji rostlin.*“³⁸

Liefka byl touto změnou značně zaskočen a v reakci na tuto událost knížeti napsal: „*... měl jsem cenné rostliny, které jsem musel opustit, pečlivě jsem se staral také o kuchyňskou zahradu, oranžerii i o všechny louky. V listopadu minulého roku byly připraveny úpravy ke zkrášlení zahrady a zlepšení lesů. Na plantážích bylo vypěstováno dle úředních záznamů 130 381 ks stromků, výdělek byl 325 954 zlatých. Jsou založeny nové plantáže, které ještě nemají výnosy a jsou teď opuštěné; bojím se, že budou prodávány vídeňským obchodníkům se stromy. V ovocné školece jsou používány originální pařížské matečnice a stromky byly vysazeny na louky, o tuto kolekci prosím Jeho Výsost, chci ji převést do Valtic a Rabensburgu, protože tam jsou jen lesní stromy. V Lednici jsem prováděl pomologické pokusy, vyšetřil jsem 300 různých odrůd a měl jsem velký úspěch skoro s nulovými náklady.*“³⁹ Dne 26. března 1807 předal Liefka Herreichovi v Lednici ovocnou zahradu; 2. května předal oranžerii a 1. září měla být za přítomnosti hospodářského rady B. Petriho předána plantáž na charvátské louce. K oranžerii a k plantáži byly vyhotoveny podrobné sumáře pěstovaných rostlin. Dle knížecího nařízení měl Liefka, vrchní zahradník ve Valticích, nyní na starosti pěstování a prodej rostlin ze všech plantáží. Dál pěstoval i ovoce a vinnou révu a pomáhal i s lesními dřevinami.⁴⁰

Od roku 1808 se musel intenzivně věnovat pěstování a prodeji exotických rostlin, o jejichž nákup byl po uveřejnění nabídkových inzerátů a ceníků velký zájem. O to překvapivější je, že se z roku 1808 zachoval Liefkův plán na úpravu lednické zahrady.⁴¹ V archivních dokumentech o něm nebyly nalezeny bližší zprávy, a tedy nevíme, kdo inicioval jeho vznik a z jakého důvodu. V té době měly úpravy lednické zahrady probíhat dle plánu od B. Petriho, který toho roku odešel z knížecích služeb, a řídit je měl P. Prohaska (viz dále). Oproti Petriho plánu se v Liefkově verzi velký rybník rozprostíral až k Minaretu, ale byl zaplněn množstvím větších i velmi malých ostrůvků s okružními cestami a souborem mostů. Dle použitých grafických značek zde měly hrát dominantní roli štíhlé italské topoly (*Populus nigra* var. *Italica*) a převislé vrby. Tento návrh nebyl s velkou pravděpodobností realizován.

Je možné, že během následujících deseti let služby Liefka několikrát změnil své působiště. Na jaře roku 1809 byl pověřen péčí o stromy vysazené u Janohradu v Lednici. Na cenících školek z let 1811–1814 je uváděn jako vrchní zahradník v Lednici, stejně jako v soupisu zaměstnanců z roku 1813.⁴² Poslední nalezený archivní dokument týkající se I. Liefky pochází

■ Poznámky

32 HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3, dopis ze dne 8. 3. 1803.

33 Franz Boos (1753–1832), původně byl zaměstnán v Židlochovicích na ditrichštejnském panství, kde se vyučil u uměleckého zahradníka Lilie, v letech 1773–1776 potom působil v lednické zámecké zahradě a poté vstoupil do císařských služeb a podílel se na úpravách zahrady u vídeňského Schönbrunnu. V roce 1807 byl jmenován ředitelem všech dvorních zahrad.

34 Körner (pozn. 16), s. 17.

35 Ždánice, dnes okres Kolín.

36 HAL, f. Hofkanzlei, kart. 1210. V 90. letech se nově zakládaná zahrada u lednického zámku stala místem, kam byly přednostně vysazovány první vypěstované sazenice exotických dřevin s cílem vytvořit zde matečnici pro sběr semen v budoucích letech. Tyto dřeviny však nebyly ve školkách přednostně pěstovány pro okrasné účely, ale z důvodu snahy zkvalitnit lesní porosty, decimované v té době zvýšenou potřebou dřeva především pro výrobu dřevěného uhlí.

37 HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3, dopis ze dne 15. 2. 1805.

38 HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3, blíže nedatovaný dopis z roku 1807.

39 HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3, blíže nedatovaný dopis z roku 1807.

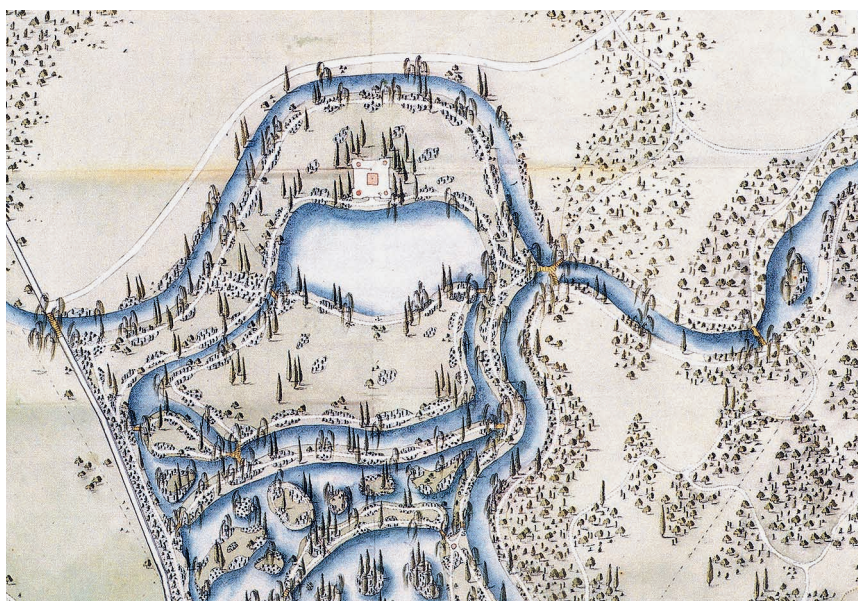
40 HAL, f. Hofkanzlei, sign. A6, dopis ze srpna 1807.

41 Novák et al. (pozn. 11), s. 41.

42 *Schematismus des regierenden hochfürstlichen Hauses von und zu Liechtenstein*, Wien 1813, s. 62.

9

10

Obr. 9. Plán nových úprav lednické zahrady od B. Petriho pravděpodobně z roku 1805. MZA F 115, i. č. 4281.

Obr. 10. Plán nových úprav lednické zahrady od I. Liefky z roku 1808. Podle Johann Kräftner (ed.), *Oasender Stille, Die grossen Landschaftsgaerten in Mitteleuropa*, Wien 2008, s. 86.

z roku 1816 a jedná se o předávací protokol k lednické plantáži, kterou Liefka předává zahradníku Hauserovi. V letech 1818–1821 je uváděn jako vrchní zahradník ve Valticích.⁴³

Z výše zjištěných údajů vyplývá, že se jednalo o ve svém oboru velmi vzdělaného člověka s láskou k pomologii, se zkušenostmi s pěstováním teplomilných exotických rostlin v nádobách i zimovzdorných domácích a cizokrajných dřevin. Zůstal zachován jeho návrh na úpravu lednické zahrady z roku 1808 a písemné prameny naznačují, že návrhy obdobného rozsahu připravoval již dříve.⁴⁴ To potvrzuje, že byl schopen samostatné projekční činnosti. Pozici, ze které mohl výrazně aktivně zasahovat do vzhledu zahrady v Lednici, případně ve Valticích, však prokazatelně zastával v letech 1803–1806. Nicméně v tomto období byly vysazovány desítky tisíc rostlin. V dalších letech není jeho postavení zcela jasné.

Osud zahradníka Liefky je dalším z dokladů rozdílných povah obou knížecích bratrů. Kníže Alois I. Josef se na tvorbě zahrady intenzivně podílel a často vstupoval do procesu jejího přetváření i v relativních detailech. Vzděláním ekonom, dbal i na budoucí výnosy realizovaných zásahů, i když lze považovat za nadnesené konstatování, že chtěl zahradu přetvořit ve velkou plantáž ovocných a exotických dřevin.

■ Poznámky

43 *Schematismus für Mähren u. Schlesien, sammt einem Schreibkalender*, Brünn 1818, s. 103. Zde je chybně uveden jako Hr. Joseph Liefka Hofgertner zu Feldsberg. Ve Zprávách Společnosti Moravského Slezského kraje pro podporu zemědělství, přírody a geografie v Brně byl uveřejněn článek o úspěšném zavádění nových způsobů pěstování vinné révy H. Liefkou: Hofgertner zu Feldsberg, *Mittheilungen der kais. königl. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft für Ackerbau, Natur- und Landeskunde in Brünn*, Nro. 19, November 1821, Brünn, s. 146. Údaje od Witzanyho (pozn. 15), že zahradník Liefka byl v knížecích službách mezi roky 1785–1824, se zatím nepodařilo potvrdit. Jisté jsou roky 1796–1821; i to představuje 26 let aktivní služby.

44 „...nyní teprve dostane příležitost ve Wörlitz získané znalosti vrátit knížecímu domu a velkou lednickou přírodní zahradu přebudovat na velkou plantáž exotických zahradních, lesních rostlin a užitkových ovocných stromů. Ve Vídni 1. 3. 1803 Walberg.“ HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3.

Jan I. Josef podle všeho neměl tak silnou potřebu kontinuálně vstupovat do tvůrčího procesu a ovlivňovat drobnější detaily díla. Obklopil se několika pro něho důvěryhodnými osobami, jimž sdělil své hlavní ideje, a vyžadoval poslušnost, na kterou byl u armády zvyklý. Z dřívějších spolupracovníků se stali podřízení, což nelibě nesl jak J. Hardtmuth, tak I. Liefka. Nový kníže měl o vzhledu a funkci lednické zahrady i celého LVA jiné představy než jeho bratr a tomu přizpůsobil i výběr personálu na vedoucích místech.

Návrhy zahradních a krajinných kompozic pro Jana I. Josefa vytvářel B. Petří, a to hned pro několik zámeckých objektů téměř současně. Nemohl tedy na místě řídit kompletní realizaci prací. V Lednici se nabízel možnost spolupráce s vrchním zahradníkem Ulrichem (Udalrich) Herreichem (?). Prozatím o něm víme, že rok předtím, než nahradil Liefku, již pracoval ve Valticích. Jiné informace o jeho praxi nebyly zatím nalezeny. Poslední doklad o jeho působení v LVA je datován rokem 1822.⁴⁵ Dalším vrchním zahradníkem v Lednici se stal nejpozději roku 1817 Josef Hauser (?), který byl původně zahradníkem v kuchyňské zahradě tamtéž. Ještě roku 1822 měl mít ve své kompetenci péči o „Přírodní zahradu“ a květinový skleník. Další zprávy o jeho životě nebyly nalezeny. U obou jmenovaných chybí doklad o jejich výraznějším vlivu na podobu svěřených zahrad. Podle všeho se „pouze“ kvalitně starali o běžný provoz, což však při rozsahu povinností nelze považovat za nevýznamné.

Realizaci a případným ovlivňováním projektů vypracovaných B. Petřím byli dle dokladů pověřeni jiní zahradníci, kromě Liefky⁴⁶ to byl především Franz Nechansky (?). První zprávy o jeho přítomnosti v LVA jsou z roku 1803, kdy pracoval jako zahradník nově postaveného zámku Belveder u Valtic a vyhotovil dva návrhy na úpravy jeho okolí. To ukazuje, že se jednalo o zkušeného zahradníka schopného vlastní projekční práce. Jeho návrhy v sobě integrují několik rozdílných zahradních prostor s drobnou architekturou, vodními plochami a výsadbou dřevin a plochami vinic. Návrh evidentně reflektoval přání knížete Aloise I. Josefa zapojit do porostů exotické i ovocné dřeviny, respektive vinnou révu, obdobně jako v lednické zahradě. Není jisté, který z návrhů byl nakonec realizován.⁴⁷ Dle záznamů zde ale došlo v letech 1803–1805 k výsadbě 49 410 ks dřevin v 23 taxonech. Nejčastěji se ve výsadbách vyskytovala borovice vejmutovka (19 000 ks), sloupovitý topol černý (2 000 ks) a břestovec západní (500 ks).⁴⁸ Někjaký plán výsadeb tedy jistě existoval. V roce 1805 byl Nechansky přeložen do Loosdorfu jako přímý podřízený hospodářského ředitele

B. Petřího.⁴⁹ Ten pro sídlo budoucího vládnoucího knížete Jana I. Josefa nejpozději v roce 1803 vytvořil a následně realizoval plán parkových úprav v krajinářském stylu. Nechansky je pravděpodobně dokončoval, protože B. Petří byl mezi roky 1805–1807 nesmírně pracovně vytížen. Kromě projektu pro lednickou zahradu zpracovával další projekty a snažil se dohlížet na realizaci úprav v Nových Zámcích u Litvle, v Adamově a asi i v Kolodějích. Toto pracovní vypětí vedlo až k jeho fyzickému zhroucení a odchodu z knížecích služeb v roce 1808.⁵⁰ Po dokončení prací v Loosdorfu odešel Nechansky do Nových Zámků, kde je veden v roce 1813 jako zámecký zahradník. Budoval rozsáhlý krajinářský park s řadou staveb realizovaných dle projektu J. Hardtmutha a pečoval o něj.⁵¹ Další zprávy o F. Nechanském nebyly nalezeny.

V lednickém parku měl na průběh prací po odchodu B. Petřího dohlížet a aktivně jej ovlivňovat Philipp Prohaska (?). Tento zahradník, vyučený u J. F. Lolly ve Valticích, se měl v roce 1796 stát zahradníkem v Rossau ve Vídni.⁵² Lze jej považovat za specialistu na pěstování dřevin jako I. Liefku. V Rossau založil školku, kde pěstoval především platany, ale znal i technologie pěstování dalších dřevin, jak dokládá jeho návrh na založení plantáže na pěstování domácích i severoamerických dřevin na panství Judenau⁵³ z roku 1800. Ten kromě nákresu organizace školky obsahoval popis technologií množení a pěstování 10 různých rodů stromů, a to včetně doby, od které poskytnou kvalitní dřevo.⁵⁴ Plán na založení školky však nebyl Theobaldem Wallaschkem Edlerem von Walberg přijat k realizaci. Vztahy Wallaschka a Prohasky na rozdíl od Liefky asi nebyly úplně přátelské, protože v roce 1805 žádal hospodářský rada kontrolu jeho aktivit ve vídeňské zahradě: „*Tento velmi nápadný a důvěru si nezaslужující doklad o úhynu 10 500 ks platanů dokazuje všeobecnou pověst, že zahradník Prohaska prodává rostliny z knížecí zahrady k vlastnímu prospěchu. Škoda, která vzniká knížecí pokladně tímto mizením a neuskutečněným prodejem platanů, může být minimálně 3 000 zlatých. Vše je vysoce urážející podvrh, který Prohasku činí dvojnásob podezřelým a vhodným k co nejpřísnějšímu pohnání k zodpovědnosti. Bude tedy nutné k Prohaskovi vyslat přísnou kontrolu na pěstování lesních rostlin nebo mu pěstování ze semen v zahradě zcela zakázat a určit do budoucna zahradu k pěstování zeleniny. Walhberg.*“⁵⁵

Vše se pravděpodobně urovnalo a zahradník Prohaska si získal důvěru knížete Jana I. Josefa, protože se začal podílet na formování právě přebudovávané lednické zahrady. Již v roce

■ Poznámky

45 V roce 1813 je uveden jako zámecký zahradník ve Valticích, v roce 1814 je pověřen prodejem přebytečných rostlin z oranžerie v Lednici a v roce 1816 je uváděn jako zámecký zahradník v parku v Lednici. Jeho podpis se nachází ještě pod ručně psaným seznamem rostlin z roku 1817. V roce 1822 byl pověřen dohledem nad oranžerií, ananasovými a ostatními pěstírnami. Pravděpodobně zůstal v knížecích službách až do své smrti, protože v roce 1847 žila v Lednici jeho vdova. HAL, f. Hofkanzlei, sign. G4, a MZA, f. F63, kart. 308.

46 Liefka byl Petřím doporučen pro dokončení prací na lednických rybnících. Zatloukal (pozn. 3), s. 30.

47 Dochoval se také návrh na úpravu okolí zámku Belveder od Ignaze Vogela z roku 1805. O tomto tvůrci však nebyly zjištěny žádné další informace. Körner (pozn. 16), obr. 88.

48 HAL, f. Hofkanzlei, sign. A6, dopis a seznam z roku 1807.

49 HAL, f. Hofkanzlei, sign. G4, dopis ze dne 16. 5. 1805.

50 Novák et al. (pozn. 11), s. 203.

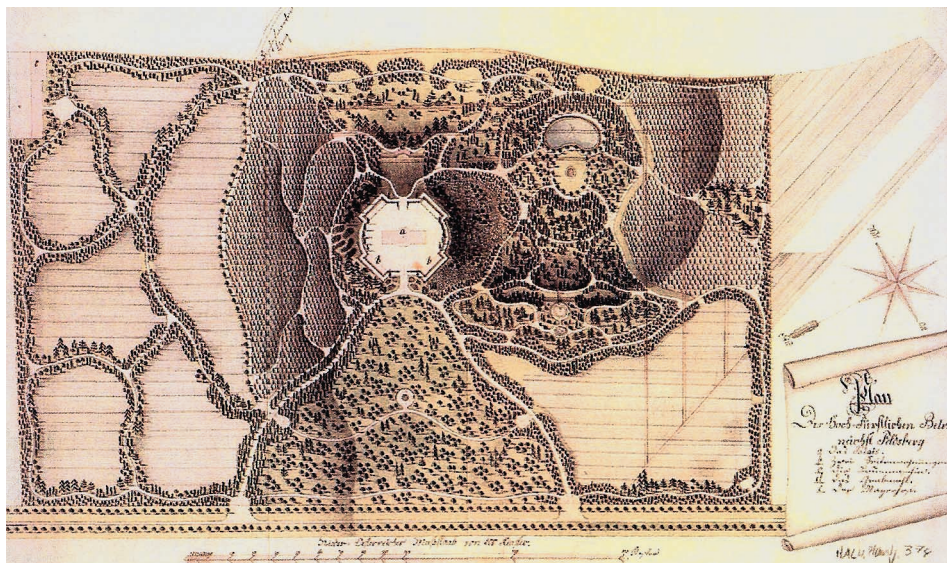
51 Lenka Křesadlová, Drobnosti k Novým Zámkům u Litvle, *Zprávy vlastivědného muzea v Olomouci. Společenské vědy*, 2009, č. 298, s. 135–140. – Lenka Křesadlová, Areál Nových Zámků u Litvle v prvních desetiletích 19. století, *Zprávy vlastivědného muzea v Olomouci. Společenské vědy*, 2007, č. 294, s. 50–58.

52 Körner (pozn. 16), s. 59.

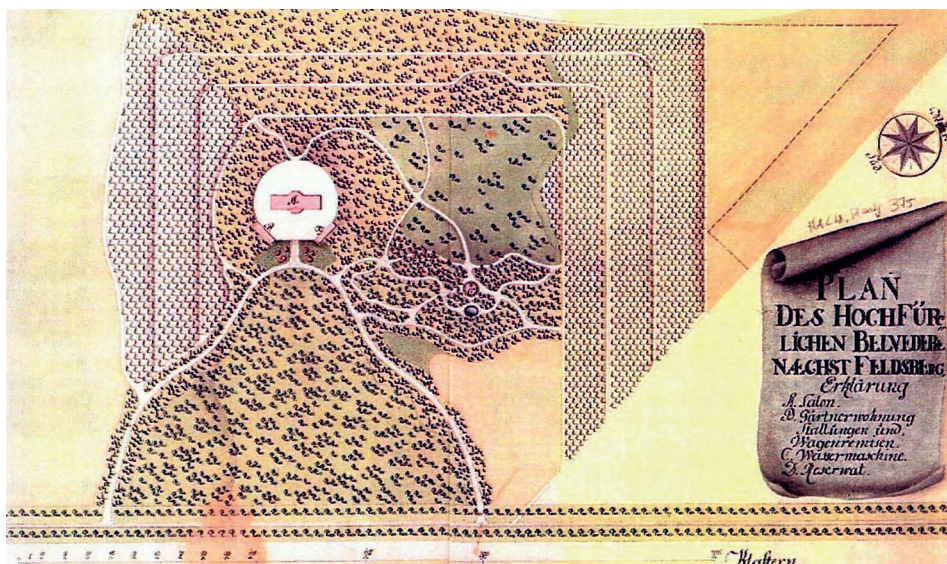
53 Judenau, dnes v okrese Tulln (Dolní Rakousy).

54 Například pěstování svých oblíbených platanů zde popsal takto: „*Výsev se provádí vždy v předjaří a záhon musí být pokryt zemí smíchanou s pískem na 1/4 palce vysoko. Výsev až do vzejtí se musí při suchém počasí třikrát denně, a když semena vzejdou, nejméně jednou denně zalévat. Na tyto rostlinky je třeba obrátit velkou pozornost, neboť z takových může být založen jeden z nejpůvabnějších a nejlepších lesů v Evropě, jak bude dále řečeno. Tento strom je velmi hezký na pohled. Mám zkušenost, že je možné ho velmi lehce a často vypěstovat ze semene, a neboť miluje vlhkou půdu, daří se mu obzvlášť v místních dunajských luzích a roste velmi rychle. Sazenicemi ze školky se vysadí do řad a v meziprostoru je možné v prvních 3 letech pěstovat jiné plody a využívat je. Ve 14 nebo 15 letech je možné mít ze stromů první užitek. Mohou se ořezat boční větve, tak vysoko, kam se od země dosáhne, a použít se na topení. Po tomto zásahu roste strom mnohem rychleji a hlavní kmen zesílí a bude vyšší. Kůra kmene každý rok sama od sebe opadá a dostane opět nový oděv. Už ve 30 letech je porost schopný těžby a dodává velmi dobré tvrdé dřevo, které se užívá jak k topení, tak jako užitkové dřevo. Takový les je díky svému rychlému růstu, krásnému vzhledu a půvabu velmi cenný.*“ HAL, f. Hofkanzlei, kart. 1210, dopis ze dne 25. 10. 1800.

55 HAL, f. Hofkanzlei, sign. H12, dopis ze dne 31. 1. 1805.

11

12

1807 psal z Vídně do Lednice, že má dojít v přírodní zahradě k přesazení 100 velkých stromů „co nejprůirozenějším způsobem“. V roce 1808 žádal o zvýšení platu zde působících tovaryšů a 2. března 1809 poslal knížeti dotaz ohledně výsadby vinné révy v blízkosti akvaduktu.⁵⁶ Také v popisu zahrady vydaném roku 1812 lze najít následující informaci: „Současný ředitel zahrad pan Prohaska, kterého nechchal zemřelý kníže Alois cestovat, vysazuje [v lednickém parku] stromy do skupin podle druhů, řídčejí podle charakteru olistění...“⁵⁷ Jinak mělo být pro ředitele pana Prohasku velmi lehké pro tento park získat nové rostliny, protože sousední školky vše nabízejí v dostatečném množství. Dále je zde upozorněno, že v kompozici byly stále nejvýraznější italské topoly, které obklopovaly mladé výsadby. Pisatel očekával, že až nově vysazené rostliny doros-

tou, budou topoly odstraněny.⁵⁸ To potvrzuje další archivní poznámka z roku 1814: „Při kácení [topolů v lednické zahradě] nesmí být nic zničeno, proto si kontrolor [Prohaska] přivedl specialisty a nesvěřil tu práci lesním dělníkům.“⁵⁹

Všechny tyto poznámky potvrzují, že se P. Prohaska opravdu po odchodu B. Petriho podílel na formování lednické zahrady. O samostatnou projekční práci se Prohaska pokusil již v roce 1801, kdy vyhotovil plán na přebudování barokní zahrady v Rossau na „anglickou zahradu“. Tento plán byl shledán jako složitý a příliš nákladný na realizaci, proto jej J. Hardtmuth měl přepracovat. Přesto je Prohaska v současné literatuře uváděn jako autor úprav zahrady do krajinné podoby.⁶⁰ Zatímco v roce 1803 je v soupise zaměstnanců veden jen jako zahradník s šesti podřízenými, o deset let pozdě-

Obr. 11. Plán nových úprav okolí zámku Belvedere od F. Nechanskeho z roku 1803. Podle Körner (pozn. 16), obr. 85.

Obr. 12. Plán nových úprav okolí zámku Belvedere od F. Nechanskeho z roku 1803. Podle Körner (pozn. 16), obr. 87.

ji se již honosil titulem *Hofgärtner und aller fürstlichen Gärtner Kontrolor* (vrchní zahradník a kontrolor všech knížecích zahrad).⁶¹ Byl pověřen určováním cen rostlin prodávaných ze školek a dohlížel na důležité práce v lednické zahradě i na ostatních panstvích. V roce 1823 převzal do své přímé správy zahradu ve Valticích, kde se opět zapojil do budování nové zahrady. V roce 1825 je uváděn jako dvorní zahradník v Rossau.⁶² Další informace nebyly nalezeny, i tak ale v knížecích službách strávil minimálně 30 let života a jeho povinnosti jej pravděpodobně nutily hodně cestovat. K úpravám v lednické, případně ve valtické zahradě se nedochovaly obrazové dokumenty s Prohaskovým rukopisem, a je proto obtížné posoudit, v jakém rozsahu byly respektovány původní Petriho plány, respektive jak výrazný byl vlastní Prohaskův vklad do nové kompozice. Prohaska nebyl v zahradách trvale přítomen, dojížděl z Rossau dle nutnosti, tedy i na realizaci jeho návrhů z větší části dohlíželi U. Herreich, I. Liefka a J. Hauser aj.

Závěr

V archivních dokumentech lze vysledovat velkou náročnost péče o zahradní úpravy v LVA, každodenní povinnosti zámeckých zahradníků i složitost procesu vzniku nových kreací. Existence i signovaných plánů úprav nemusí znamenat, že jejich autor byl také hlavní osobnos-

■ Poznámky

⁵⁶ HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3, dopisy ze dne 2. 3. 1807, 17. 5. 1808 a 2. 3. 1809.

⁵⁷ „Der gegenwärtige Gartendirektor, Herr Prohaska, den der verstorbene Fürst Alois reisen liess, die Bäume nach ihren Arten zu gruppieren, oder wenigsten nach der Uebereinstimmung ihres Laubwerks...“

⁵⁸ Anonym, *Description des principaux parcs et jardins de l'Europe, avec des remarques sur le jardinage et les plantations, ouvrage enrichi d'estampes*, III. Volume. Paris 1812, s. 12.

⁵⁹ HAL, f. Hofkanzlei, sign. G3, dopis ze dne 25. 1. 1814.

⁶⁰ Eva Berger, „Viel herrlich und schöne Gärten“: 600 Jahre Wiener Gartenkunst, Wien 2016, s. 181.

⁶¹ Schematismus des regierenden (pozn. 42), s. 31.

⁶² *Handbuch von allen Herrschaften, Magistraten, Gütern und Gülden in Oesterreich unter der Enns, deren Inhaber etc.*, Wien 1825, s. 95.

Obr. 13. Plán nových úprav zahrady u lichtenštejnského paláce v Rossau od P. Prohasky, okolo roku 1801. Podle Johann Kräffner (ed.), *Oasender Stille, Die grossen Landschaftsgärten in Mitteleuropa*, Wien 2008, s. 80.

tí, která podobu zahrady v daném období ovlivnila. Řada zásahů se realizovala na základě přímé intervence vládnoucího knížete, plány se měnily na základě aktuálních ekonomických potřeb i vlivem výrazných klimatických jevů. Tyto úpravy již většinou připravovali a řídili zahradníci a grafické záznamy o nich chybí.

Ukazuje se, jak široký odborný záběr musely mít osoby, které chtěly zastávat pozice vrchních zámeckých zahradníků. Především postavení vrchního zahradníka v Lednici bylo vnímáno jako velmi prestižní. Vyšší služební váznosti se těšil již pouze kontrolor nad všemi knížecími zahradami. Tato pozice ale nebyla obsazena kontinuálně. Většina osobností působících ve vedení lednické zahrady na přelomu 18. a 19. století byla dle dokumentů schopna kvalitní projekční činnosti a vzhled zahrady aktivně ovlivňovala. Zatímco z mapy realizovaných úprav lednické zahrady z roku 1799 od I. Holleho nelze vyčíst jeho osobní rukopis a jiné návrhy z jeho ruky nejsou zatím k dispozici, zachované návrhy od P. Prohasky a I. Liefky mají některé společné rysy. Jejich projekty se vyznačují velmi jemným členěním prostoru – velmi hustá síť cest, malé skupinky dřevin, velké množství ostrůvků aj. jako by odrážely přednostní zájem o detail na úkor celku. Bylo by to možné nazvat i „pohledem zahradníka“. Naopak v návrzích B. Petriho se pracuje s většími hmotami a i cestní síť je vedena spíše úsporně.

Výsledná podoba jakékoli zahrady nakonec vznikala kombinací „velkého návrhu“ a každodenních drobnějších vstupů zahradnického personálu. Takto se dílo postupně vyvíjelo a modernizovalo do chvíle, než bylo rozhodnuto o další radikální proměně. S touto vrstevnatostí je nutné počítat u každého díla zahradního umění, a proto nelze opomíjet ani osobnosti zámeckých zahradníků.

Článek vznikl na základě podpory při řešení projektu Hardtmuth: od uhlu k tužkařskému impériu (DG18P020VV003) z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II), financovaného Ministerstvem kultury ČR.

